

Тема1. СУСПІЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ ГЕНДЕРНОГО НАПРЯМКУ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

Зміст

1. Гендерні аспекти системи прав людини: ідеологія гендерного рівноправ'я.
2. Історична генеза реалізації принципу рівних прав і можливостей (жіночий рух, фемінізм, “Women’s studies”).
3. Всесвітні конференції по становищу жінок 1975-1995 роки: історична ретроспектива (Мехіко, Копенгаген, Найробі, Пекін).
4. Гендерна політика в Україні та стратегії забезпечення гендерної рівності в освіті.

Ключові слова: *гендерне рівноправ'я, гендер, гендерна асиметрія, гендерна дискримінація (дискримінація; дискримінація жінок / чоловіків), гендерна диференціація, гендерна політика, гендерна рівність, гендерна сегрегація, гендерна стратифікація, гендерне насильство, гендерні квоти, гендерний індекс людського розвитку, емансипація, жіночий рух, жіночі дослідження, матриархат, права людини, патріархат, позитивна дискримінація, фемінізм.*

Мета і завдання цієї лекції спрямовані на те, щоб сформувати такі вміння і навички:

Аналітичні навички:

Здатність аналізувати та розуміти значення та сутність гендерної політики сучасної України.

Вміння використовувати міжнародні документи щодо гендерної рівності для аргументування власної точки зору.

Критичне мислення:

Здатність критично оцінювати українські перспективи гендерної демократії та виявляти суспільні передумови гендерного напрямку в системі соціально-гуманітарного знання.

Вміння розрізняти та аналізувати різні точки зору щодо гендерних питань і змін у суспільстві.

Комунікативні навички:

Здатність висловлювати свої думки та аргументувати їх щодо гендерних питань.

Вміння ефективно спілкуватися з іншими стосовно гендерної рівності, використовуючи адекватну та емпатичну мову.

Пошук і аналіз інформації:

Здатність знаходити та оцінювати різноманітні джерела інформації щодо гендерних питань.

Вміння користуватися науковими дослідженнями, статистичними даними та іншими ресурсами для підтримки своїх аргументів.

Соціальна компетентність:

Здатність сприймати та розуміти різноманітні погляди та досвід інших людей стосовно гендерних питань.

Вміння співпрацювати з іншими у вирішенні гендерних проблем та сприянні гендерній рівності.

1. Гендерні аспекти системи прав людини: ідеологія гендерного рівноправ'я.

Після закінчення II Світової війни Організація Об'єднаних Націй розпочала глобальне просування проблематики прав людини, а серед них на першому місці - заборона дискримінації: в фундаментальних актах ООН (Хартія ООН, Загальна Декларація прав людини, Пактах ООН з прав людини. Право на рівність серед прав і свобод людини - на першому місці.

Ідеологія гендерного рівноправ'я - система ідей і поглядів, понять і уявлень про побудову суспільства і взаємовідносин в ньому чоловіків і жінок як двох соціальних спільностей, що враховує і виражає інтереси обох соціальних груп - чоловіків і жінок. В силу цього ідеологія гендерного рівноправ'я є ідеологією конструктивною, що несе нову культуру взаємин в ім'я досягнення соціальних цілей.

Рівність чоловічої та жіночої соціальних статей означає рівність соціального статусу, всезагальну участь у всіх сферах суспільства, державного та приватного життя на основі самоусвідомлення особистісних потреб та інтересів, долання елемента ієрархічності, за якою чоловіки історично розглядалися як істоти вищі, а результати їхньої діяльності оцінювалися як суспільно більш значущі, ніж ті, що були досягнути жінками.

Рівність прав означає наділення чоловіків та жінок юридично однаковими правами в усіх сферах життя та юридичне забезпечення рівних умов їх здійснення.

Рівність можливостей – це фактична можливість користування правами і свободами людини незалежно від статі.

Принципово важливими для визначення цих понять є два міжнародно-правові документи – Конвенція з ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. та Декларація про рівноправність жінок і чоловіків, прийнята у 1988 р. на 83-й сесії Ради Міністрів Європи. Існують три головних причини **привернення** уваги до загальнолюдських прав жінок:

- 1) необхідність інформувати жінок про те, що вони мають права людини та повинні їх використовувати,
- 2) необхідність оприлюднювати випадки порушення прав на підставі гендеру та боротися з ними,
- 3) необхідність сформувати нову практику прав людини, яка повністю вирішуватиме питання загальнолюдських прав жінок.

2. Історична генеза реалізації принципу рівних прав і можливостей (жіночий рух, фемінізм, “Women’s studies”).

В історії жіночого руху виділяють три (іноді чотири) періоди (хвилі). Перший період починається в кінці XVIII ст. і триває до першої половини ХХ

ст. Фемінізм (від лат. *femina* – жінка) – жіночий рух, що виник у XVIII ст., за рівні права жінок і чоловіків. Процес надання жінкам права голосу розпочався наприкінці XIX ст. У XIX ст.

Другий період фемінізму пов'язують із виходом книги С. де Бовуар "Друга стаття" у 1949 р. С. де Бовуар аналізує численні міфи, які представляють жінку з точки зору чоловіків.

У 70-х рр. у Сполучених Штатах Америки з'явилася не тільки "нова соціальна історія", аще й так звані *women's studies*, що дослівно перекладається як *вивчення жіноцтва* або *жіночі дослідження*. Жіночі дослідження стали джерелом і створили теоретичну базу для виникнення власне гендерних досліджень (*gender studies*), які ведуть початок від 70-х років XX століття.

Гендерні відносини виникають в контексті політичної діяльності з приводу уявлень, пов'язаних із розподілом *соціальних ролей чоловіка і жінки*, сприйняттям відповідних психофізіологічних ознакам і станам ідентичностей, утвердженням конструктивних та функціональних норм. Третій період отримав визначення постфемінізму (конструктивістський, ліберальний, інтелектуальний, радикальний, культурний, антирасистський фемінізм), який виник у 90-ті роки XX ст. Також виокремлюють період (в хронологічних межах від 1972 по 2005 рр.) пов'язаний із поширенням принципів рівності на сферу соціальних статутів та відносин.

«Третя хвиля» зародилася в 1990-х із феміністичними секс-війнами, що розкололи фемінізм на антипорнографічний (радикальний) та секс-позитивний, і є реакцією та доповненням другої інклюзивністю щодо небілих жінок та квірлюдей. Періодизується також з 1975 по 2012 рік. Постфемінізм, або четверта хвиля, є рефлексією феміністської методології [Вікіпедія].

3. Всесвітні конференції по становищу жінок 1975-1995 роки: історична ретроспектива (Мехіко, Копенгаген, Найробі, Пекін).

Перша всесвітня конференція зі становища жінок була скликана в Мехіко в 1975 році. Цей рік був оголошений Міжнародним роком жінки.

В грудні 1979 року було прийнято Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок. Конвенція, що отримала назву «Білль про права жінок».

ООН і зобов'язувала країни протягом року після ратифікації, а потім кожні чотири роки доповідати про вжиті заходи щодо подолання перешкод, що стоять перед ними на шляху до виконання положень Конвенції. 10 грудня 1999р., в День прав людини, був відкритий для підписання На Другій всесвітній конференції зі становища жінок, скликаній у Копенгагені в 1980 році був визнаний факт виникнення *невідповідності між гарантованими правами й умінням жінок користуватися цими правами*. Рух за гендерну рівність одержав справжнє світове визнання на Третій всесвітній конференції зі становища жінок під назвою «Всесвітня конференція для огляду й оцінки досягнень Десятиліття жінки ООН: рівність, розвиток і мир» (Найробі, 1985р.).

Віденська декларація (Відень, 1993 р.) проголосила, що *«права людини, жінок і дівчаток є невіддільним і неподільним складником загальних прав людини»*.

Декларація і Платформа дій Четвертої Всесвітньої конференції ООН зі становища жінок (вересень 1995 р., Пекін) відобразили 12 найважливіших проблемних областей, в яких криються головні перешкоди на шляху до прогресу жінок, що вимагають прийняття конкретних заходів з боку урядів і громадянського суспільства: жінки і злидні; освіта та професійна підготовка жінок; жінки та охорона здоров'я; насильство над жінками; жінки в період збройних конфліктів; жінки та економіка; участь жінок у роботі директивних органів і в процесі прийняття рішень; інституційні механізми поліпшення становища жінок; жінки і права людини; жінки та засоби масової інформації; жінки та навколишнє середовище; дівчата.

Україна долучилась до головних міжнародних зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності, включаючи Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1980) та її Факультативного протоколу, Пекінську декларацію та Платформу Дій (1995); встановила національні законодавчі та політичну систему для гендерної рівності, включаючи Державну програму щодо забезпечення рівних прав та можливостей для чоловіків та жінок (до 2016), Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, а також Національний план дій «Жінки, Мир та Безпека» (2016) у якості додатку до Резолюції Ради Безпеки 1325, Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року. Україна завершила ратифікацію Стамбульської конвенції. Україна, одна з країн-авторок Конвенції, підписала Конвенцію 7 листопада 2011 року, а ратифікувала — 20 червня 2022 року. 18 липня документи про ратифікацію документу було передано заступнику генерального секретаря Ради Європи Бьорну Берге.

4 Гендерна політика в Україні та стратегії забезпечення гендерної рівності в освіті.

Стосовно правової бази гендерної рівності у нашої країни, то найбільш системно і повно положення щодо рівності статей сформульовані в статті 24 Конституції України, та в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Сімейному кодексі України, ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

За даними Центральної виборчої комісії, які було озвучено на 7 Жіночому Конгресі (28.11.23) в чинному ІХ скликанні парламенту – 21% жінок. І це значно більше ніж у VI скликанні, обраному у 2007-му. Тоді жінок серед нардепів було близько 8%. Гендерний індекс людського розвитку країни (ГІРЛ) вважають визначальним показником її демократичності. У 2015 році, зокрема, було опубліковано *TheGlobal Gender Gap Report 2015*, який визначає індекс гендерного розриву. Вимірювання відбувається за чотирма ключовими, на думку укладників, сферами: Економічна участь і кар'єрні можливості. Освіта. Здоров'я і виживання. Політичні права і можливості.

Основні стратегії забезпечення гендерної рівності в освіті

Засадничими у гендерному підході в освіту є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (5.09.2005) та

наказ МОН України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (№ 839 від 10.09.2009). Закон "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" визначає основні стратегії забезпечення гендерної рівності в освіті (ст.21). КМУ розпорядженням від 20.12.2022 № 1163-р схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Щороку до 1 квітня, починаючи з 2023 року, КМУ доручило МОН подавати інформацію про стан реалізації Стратегії та виконання операційного плану заходів з її реалізації.

Питання для самоконтролю:

1. Яке місце займають права жінок у системі прав людини?
2. Розкрийте зміст поняття гендерна рівність.
3. Визначте роль жінки в сучасному політичному процесі у світі та в Україні.
4. Назвіть провідні міжнародні правові акти щодо захисту прав людини та подолання дискримінації.
5. Що таке дискримінація ?
6. Дайте визначення гендерного індексу людського розвитку. Яке місце серед країн світу посідає Україна за цим показником? Чому?
7. Охарактеризуйте гендерну політику України.
8. Які конкретні кроки вживає Україна для забезпечення виконання міжнародних зобов'язань у сфері гендерної рівності?
9. Які заходи передбачені Національним планом дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2025 року, що відображають зусилля України у сфері гендерної рівності?
10. Яка роль України у впровадженні Пекінської декларації та Платформи Дій 1995 року в контексті її зобов'язань у гендерній сфері?
11. Які конкретні законодавчі і політичні ініціативи були запроваджені в Україні для реалізації Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року?
12. Які результати чи виклики стали помітними після ратифікації Україною Стамбульської конвенції в контексті гендерної рівності та боротьби з насильством щодо жінок?
13. Які існують механізми забезпечення гендерної рівності в освіті?

Список корисних посилань:

1. [Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок \(CEDAW, 1980\)](#)
2. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник / [відповідальний редактор Скорик М. М.]. - К.: «К.І.С.», 2004. 536 с.
3. <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/>
4. <https://hdr.undp.org/content/2023-gender-social-norms-index-gsni#/indicies/GSNI>
5. Історія фемінізму
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D1%84%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83
6. Як склали стратегію впровадження гендерної рівності в закладі освіти : <https://ezavdnz.expertus.com.ua/10004918>
7. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F
8. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>
9. <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/08/10/249886/>